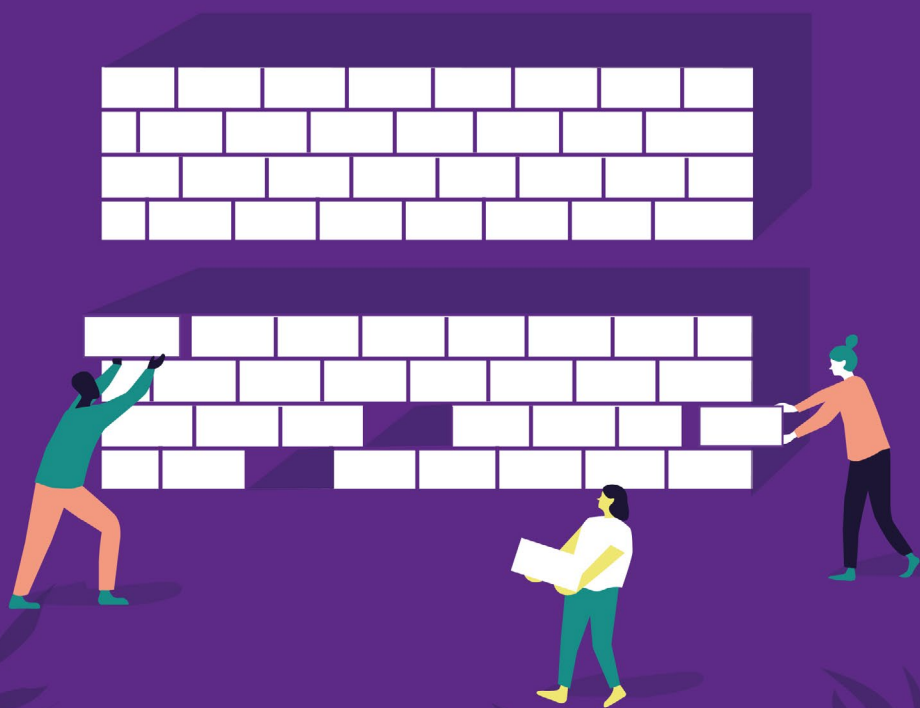

Opas tasa-arvon valtavirtaistamiseen

*kehitysyhteistyö-
hankkeissa*

Sisällysluettelo

Johdanto	3
Tasa-arvo kehitysyhteistyöhankkeessa	7
Työkaluja tasa-arvon valtavirtaistamiseen	11
Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa	11
Osallistuminen	13
Sukupuolivaikutusten arviointi	16
Tiedon kerääminen, analysointi ja käyttö	19
Muistilista: Tasa-arvon valtavirtaistaminen hankkeen eri vaiheissa	21
Gendertyön keskeiset käsitteet	23
Lähteet	26

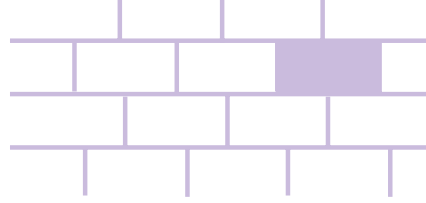
Julkaisija: Suomalaiset kehitysjärjestöt – Fingo, 2022

Kirjoittajat: Vilja Myllyviita ja Minna Lyytikäinen

Taitto: Julia Tavast

Tuettu Suomen
kehitysyhteistyövaroin

Johdanto

Naisten ja tyttöjen oikeuksien ja aseman edistäminen on jo useita vuosia ollut yksi Suomen kehitysyhteistyön painopisteistä, ja sen tärkeimpänä työkaluna on tasa-arvon valtavirtaistaminen. Tämä opas antaa kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöhankkeiden suunnittelijoille ja toteuttajille valmiudet työskennellä tasa-arvon edistämiseksi kaikilla sektoreilla ja erilaisissa kohdemaissa.

Sukupuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistaminen varmistaa osaltaan, että kehitysyhteistyössä ei loukata kenenkään oikeuksia eikä vahvisteta syrjiviä rakenteita tai käytäntöjä. Tasa-arvokysymysten valtavirtaistaminen kuuluu kaikkien kehitysyhteistyöhankkeiden valmisteluun ja toteutukseen, koska sukupuolienormit ja -rakenteet vaikuttavat kaikkialla yhteiskunnassa. Eli myös kaikilla hankkeilla on sukupuolivaikutuksia – silloinkin, kun tasa-arvoa ei ole huomioitu hankkeen tavoitteissa tai suunnittelussa.

Kun puhumme ihmisistä, joiden elämään kehitysyhteistyöhanke vaikuttaa, puhumme aina naisista ja miehistä, tytöistä ja pojista – ja muunsukupuolisista. Sukupuolineutraalia maanviljelijää, opiskelijaa, kättilöä, potilasta, aktivistia tai kansanedustajaa ei ole olemassa. Usein kuitenkin niin hankkeet, politiikka kuin tutkimuskin suunnitellaan neutraalin ihmisen ympärille. Mutta kun tarkastellaan yksityiskohtia, tällä neutraalilla ihmisellä onkin 25–45-vuotiaan miehen pystyvyyden mukainen keho, mahdollisuudet ja elämäkokemus.¹ Tätä mieheyssolettamaa yritetään tehdä näkyväksi sukupuolivaikutusten arvioinnilla ja tasa-arvokysymysten valtavirtaistamisella.

Näennäinen sukupuolineutraalius (joka on oikeastaan sukupuolisokeutta, ks. kuva s. 4.) johtaa helposti välilliseen syrjintään eli siihen, että “neutraalilta vaikuttavan määräyksen, säännöksen tai käytännön mukaan henkilö asetetaan sukupuolen perusteella eri asemaan”.² Välillinen syrjintä ei aina ole tietoista, eikä johdu yhdestä henkilöstä, vaan juontaa juurensa ajattelutavasta, jonka mukaan mahdollisimman neutraali käsittely ennaltaehkäisee syrjintää maailmassa, joka on kuitenkin rakennettu syrjiville rakenteille, normeille ja käytänteille.

Kuva³: Sukupuolten välistä epätasa-arvoa ylläpitävästä hankkeesta tasa-arvon transformatiivisuuteen

Tasa-arvo ei näyttäyty samanaikaisena kaikissa paikoissa, kulttuureissa ja tilanteissa. Se on käsite, joka on samaan aikaan sekä jatkuvassa liikkeessä ja muutoksessa että aikaan ja paikkaan sidoksissa.⁴ On hyvä muistaa, että nyky-Suomessa laajalti itsestäänselvyytenä pidetyt naisten oikeudet ovat pitkän ja vaikean poliittisen kamppailun tulos, eikä tasa-arvo ole valmis meillä, niin kun ei muuallakaan maailmassa. Suomessa esimerkiksi on erittäin paljon lähisuhte- ja seksuaalista väkivaltaa⁵, ja Suomen nykyinen translaki on syrjivä, sillä se ei lähde itsemääräämisoikeudesta ja asettaa useita oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle⁶. Intersektionaalinen analyysi tuo myös esiin eroja eri ihmisryhmien välillä: esimerkiksi vammaiset naiset ja maahanmuuttajanaiset kokevat väkivaltaa 2-3 kertaa valtaväestön naisia enemmän.⁷

Sukupuolten välinen tasa-arvo ja syrjimättömyys eivät siis ole pohjoismainen tai länsimainen arvo, joka olisi näissä maissa edistyneempi kuin muualla. Myöskään valtavirtaistamisen päämääränä ei ole "suomalaisen" tasa-arvokäsityksen vienti, vaan tavoitteina ovat yhtäältä universaalit ihmisoikeudet ja toisaalta paikallisten ihmisten johtajuus tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentamisessa.

Tasa-arvokysymysten valtavirtaistamisessa on usein kyse valtarakenteiden muuttamisesta ja sukupuolittuneiden normien ja ajatusmallien haastamisesta. Tasa-arvokysymysten arviointi ja valtavirtaistaminen hanketyöhön voikin aiheuttaa vastarintaa eri tahoilta. Tänä päivänäkin sukupuolten välinen tasa-arvo ja sen edistäminen kohtaavat vastustusta myös Euroopassa, ja niin sanottu anti-gender-liike on viime vuosina vahvistunut ja järjestäytynyt poliittisesti maailmanlaajuisesti¹². Voi myös olla, että järjestöjen tai hankkeiden sisällä on erilaisia näkemyksiä siitä, mikä rooli tasa-arvon valtavirtaistamisella tulisi kehitysyhteistyössä olla. On siis tärkeää pohtia järjestön tarpeita ja tavoitteita, linjata niitä läpinäkyvästi ja mahdollisimman selkeästi ja antaa keskusteluille ja

Tärkeät sitoumukset

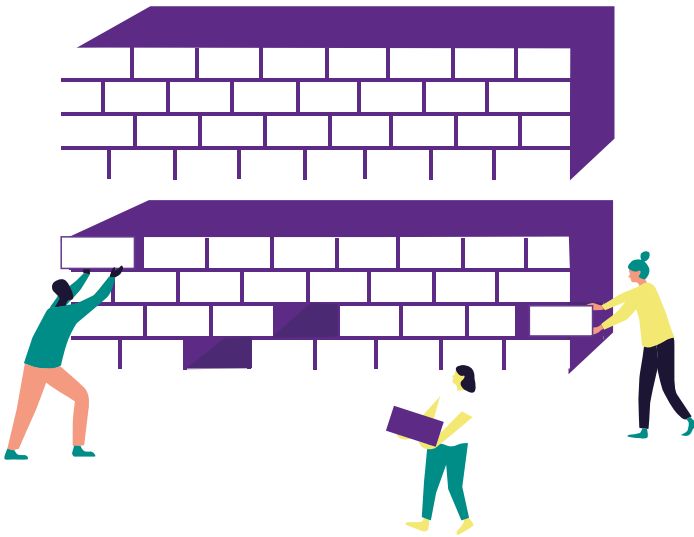
- = **YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus**⁹ on YK:n vuonna 1948 hyväksymä julistus, joka loi pohjan nykyiselle kansainväliselle ihmisoikeussopimusjärjestelmälle. Julistus ei ole oikeudellisesti velvoittava, mutta sen poliittinen merkitys on suuri, ja julistuksen periaatteet on vahvistettu monissa kansainvälisissä sopimuksissa.
- = **Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW)**⁹ on vuonna 1979 hyväksytty sopimus, joka tähtää naisten aseman parantamiseen. Sopimus on varsin kattava, ja se edellyttää toimia naisiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi. Sopimuksen hyväksyneet maat raportoivat joka neljäs vuosi sen toimeenpanosta YK:n alaiselle sopimusvalvontakomitealle.
- = **YK:n Naiset, rauha ja turvallisuus -agenda**, joka luotiin päätöslauselmassa 1325 vuonna 2000 ja jota on sittemmin täydennetty useilla päätöslauselmilla, keskittyy naisten aseman parantamiseen konflikteissa ja rauhanneuvotteluissa. Tavoitteena on suojella naisia ja tyttöjä aseellisissa konflikteissa, edistää naisten oikeuksia, tasavertaista osallistumista rauhanneuvotteluihin ja jälleenrakennukseen sekä ennaltaehkäistä sukupuolen perusteella tapahtuvaa väkivaltaa. Päätöslauselmassa 1325 muistutetaan, että naisilla on suuri merkitys myös rauhan ja turvallisuuden ylläpitämisessä, ja se painottaa naisten osallistumisen tärkeyttä.
- = **YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus** hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 2006. Sopimuksen tarkoituksena on taata vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista.
- = **Suomen kehityspoliittinen selonteko**¹⁰ linjaa Suomen toimintaa ja tavoitteita kehityspolitiikassa ja kehitysyhteistyössä. Suomen kehityspolitiikan päätavoittealueet ovat naisten ja tyttöjen oikeudet, koulutus, kestävä talous ja ihmisarvoinen työ, rauhanomaiset ja demokraattiset yhteiskunnat, ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuus sekä luonnonvarojen kestävä hallinta ja käyttö.
- = **UM:n läpileikkaavien tavoitteiden ohjeistus**¹¹: Suomen kehityspolitiikassa puhutaan läpileikkaavuudesta, jolla tarkoitetaan tasa-arvon edistämisen tavoitteen sisällyttämistä kaikkiin hankkeisiin ja kaikille kehitysyhteistyön sektoreille.

kysymyksille tarpeeksi tilaa ja aikaa. Kansainvälisistä ja kansallisista sitoumuksista (ks. laatikko s. 5.) voi myös löytyä yhteisiä periaatteita ja tavoitteita, joihin kaikkien osapuolten on helppo sitoutua.

Tämä opas ohjeistaa kehitysyhteistyöhanketta suunnittelevaa järjestöä suppuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistamiseen, ja pääasiallinen fokus on tasa-arvokysymysten valtavirtaistaminen Suomen tukemissa kansalaisjärjestöhankkeissa ulkoministeriön valmisteleman läpileikkaavien tavoitteiden ohjeistuksen¹³ mukaisesti. Valtavirtaistamista vaaditaan kaikilta ulkoministeriön rahoittamilta hankkeilta. Vuoteen 2035 mennessä koko EU:n alueella kaikesa uudessa kehitysyhteistyörahoituksessa tulee olla vähintään 85 prosentissa hankkeista tasa-arvo joko päätavoitteena tai merkittävänä osatavoitteena.

Opas tarjoaa työkaluja valtavirtaistamisen aloittamiseen. On hyvä muistaa, että valtavirtaistaminen on pitkäaikainen prosessi, jonka eri tasot ja vaiheet eivät välttämättä etene selkeässä jatkumossa. Eri toimijoille voivat siis eri aikoina sopia erilaiset strategiat, vaikka pääperiaatteet ovatkin kaikille samat.

Tasa-arvo kehitysyhteistyöhankkeessa

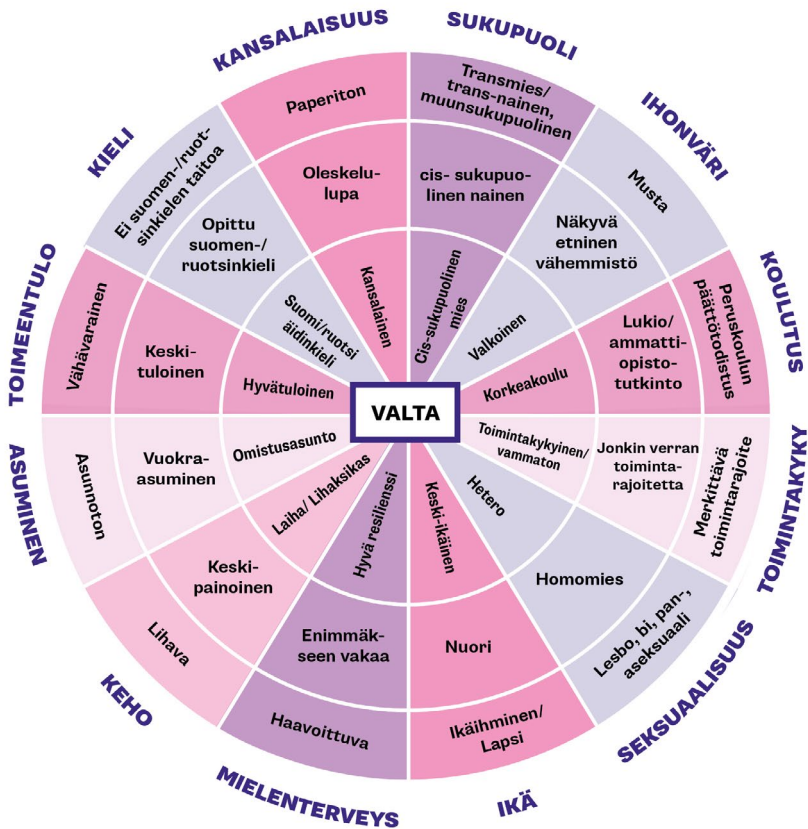
Kehitysyhteistyössä tasa-arvokysymyksiä lähestytään usein niin sanotun kaksoisstrategian kautta, eli sukupuolinäkökulma on samaan aikaan sekä valtavirtaistettu kaikkeen toimintaan että nostettu esille erityisten tasa-arvohankkeiden avulla. Yhtäältä siis naisten ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistetään toimilla, joissa tasa-arvo on keskiössä ja hankkeen pääasiallinen tavoite. Toisaalta hankkeissa, joiden päätavoite ei keskity sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen, tasa-arvoa tulisi kuitenkin edistää valtavirtaistamisella. Valtavirtaistaminen edellyttää, että ymmärretään hankkeen mahdolliset ja todelliset sukupuolivaikutukset ja suunnitellaan kaikki toimet niin, että ne eivät tue syrjiviä rakenteita ja että naiset, miehet ja muunsukupuoliset voivat osallistua päätöksentekoon ja hyötyä hankkeen toimista yhdenvertaisesti.

Usein sekä erityisiä tasa-arvohankkeita että valtavirtaistamista lähestytään keskittymällä naisten ja tyttöjen asemaan tai muuten toimilla, jotka kohdistuvat yksinomaan naisiin. Naiset ovat kautta historian kärsineet sukupuolittuneesta syrjinnästä kaikilla elämän osa-alueilla, ja siksi huomion keskittäminen naisten asemaan on ymmärrettävää – ja usein erittäin tarpeellista. Kuten muistakin hankkeista, myös “naishankkeista” voi kuitenkin puuttua sukupuolivaikutusten ja valtarakenteiden arviointi. Silloin naisten aseman ja oikeuksien edistämistä ei ajeta osana laajempaa valtarakenteiden, instituutioiden ja haitallisten normien muutosta. Pahimmillaan toimet vain vahvistavat stereotyyppisiä ja syrjiviä käsityksiä naisista – esimerkiksi säästäväisinä tai hoivaavina – ja sysäävät entistä enemmän työtä ja vastuuta naisten harteille ilman resursseja ja päätäntävaltaa. Näissä hankkeissa huomiota ei suunnata tarpeeksi rakenteisiin, normeihin ja resurssien jakautumiseen vaan yksinomaan siihen, miten syrjitty ryhmä, tässä tapauksessa naiset, voisi vähentää siihen kohdistuvaa syrjintää oman toimintansa kautta.

Kaksoisstrategiassa huomioidaan myös risteävä tai intersektionaalinen syrjintä. Ihmisen identiteetti ja asema yhteiskunnassa koostuu useista eri tekijöistä, jotka ovat yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuneita. Kun esimerkiksi tyttöjen koulupudokkuutta pyritään ymmärtämään intersektionaalisesti, voivat syyt olla useiden risteävien tekijöiden yhdistelmä: tytön ikä, vanhempien varallisuus ja kodin sijainti, tytön vammaisuus tai vammattomuus, vanhempien ja yhteisön asenteet, kansalaisuus ja kielikysymykset, ympäristön tilanne, kuten

esimerkiksi liikkuminen koululle tai koulun saniteettitilojen puute. Hanketyös-
sä intersektionaalinen lähestymistapa vaatii myös toteuttajaa tarkastelemaan
omia tiedostettuja tai tiedostamattomia käsityksiä siitä, ketkä ovat haavoittu-
vassa asemassa – ja millä tavalla.

Intersektionaalinen analyysi pyrkii pureutumaan tarkemmin siihen, mikä tekee
tietyistä ryhmistä syrjittyjä ja mikä oikeastaan on se ”ongelma”, jota hankeessa
yritetään ratkoa. Esimerkiksi vain naisiin kohdistuvien hankkeiden sijaan analy-
soidaan tarkemmin syrjiviä rakenteita ja syrjinnän moninaisuutta. Vaikka patri-
arkaalisissa yhteiskunnissa miehiä arvotetaan ja pidetään normina, ovat myös
miehet ja pojat moninainen ryhmä, jossa esimerkiksi sukupuolivähemmistöt ja
muiden tekijöiden kuin sukupuolen perusteella marginalisoidut yksilöt kohta-
vat myös syrjintää. Etuoikeuksien ja syrjinnän risteävyyttä kuvaa alla oleva etu-
oikeuskehä.

Kehitysyhteistyö, tasa-arvohankkeet mukaan lukien, rakentuu usein myös oletukseen kahdesta sukupuolesta (mies ja nainen) ja universaalisti vallitsevasta heteroseksuaalisuudesta. Kun tasa-arvon valtavirtaistamisessa pohditaan miesten ja naisten välisiä valtasuhteita ja resurssien jakoa, voidaan huomauttaa vahvistaa ajatusta binääristä sukupuolinormista, joka jättää helposti ulkopuolelleen transsukupuoliset, intersukupuoliset ja/tai muunsukupuoliset. Konservatiivisiin sukupuolinormeihin keskittyvä, tai niitä olettava, hanketyö voi jättää huomiotta ihmiset, jotka elävät vallitsevien sukupuoli-, seksuaalisuus- tai vaikkapa avioliitonormien ulkopuolella. Laajemman yhteiskunnan cis- ja heteronormatiivisuutta uusinnetaan, jos seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluva ei erikseen huomioida ja heidän oikeuksiaan edistetä.

Keskeiset periaatteet tasa-arvon valtavirtaistamisessa

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus: Tasa-arvo on käsite, jota käytetään Suomen kielessä usein viittaamaan sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Käsite pitää sisällään sekä englannin kielen ilmaisan *equality* eli jokaisen yhtäläisen kohtelun taustoista huolimatta, ja *equity*, jolla viitataan tasa-arvoon reiluutena ja kohtuutena. *Equity* ottaa huomioon myös rakenteelliset syrjinnän muodot¹⁴. Sukupuolella tarkoitetaan tapoja ja oletuksia, jotka määrittävät tapojamme olla miehiä, naisia, tyttöjä, poikia, trans- tai intersukupuolisia ihmisiä. Sukupuoliroolien, -oletusten ja -identiteetin ymmärtäminen ja huomiointi auttavat hahmottamaan tasa-arvon, syrjinnän ja etuoikeuksien jakautumista ja toteutumista.

Intersektionaalisuus: Intersektionaalisessa lähestymistavassa¹⁵ eriarvoisuuden eri ulottuvuuksia, kuten sukupuolta, ikää, vammaisuutta, sosiaalista asemaa ja varallisuutta, tarkastellaan yhdessä. Intersektionaalisuuden tavoitteena on tehdä eroja ja niiden risteävyyttä näkyväksi, ja siten tuoda esiin syrjinnän kokemusten ja etuoikeuksien moninaisuus. Eriarvoisuuden eri ulottuvuudet toimivat yhdessä, luoden mahdollisuuksia tai esteitä riippuen siitä, mitä syrjinnän muotojen risteävyyksiä yksilöön kohdistuu. Intersektionaalisuus on näin ollen valtarakenteiden huomioimista ja niiden kriittistä analyysiä. Se muistuttaa meitä siitä, että huomion keskittäminen vain binääriin naisten ja miesten väliin eroihin ei riitä.

Do no harm -periaate vaatii tarkastelemaan hankkeen laajempaa kontekstia ja kysymään, aiheutuuko hankkeesta sen laajemmassa ympäristössä haittaa. Hankkeella voi olla tahattomia negatiivisia vaikutuksia, ja niitä on pyrittävä kartoittamaan ja reagoimaan niihin jo etukäteen, samoin hankkeen edetessä. Myös tekemättä jättäminen voi aiheuttaa vahinkoa. Haittojen välttäminen vaatii sensitiivisyyttä ja riskien analysointia sekä valtasuhteiden ymmärrystä¹⁶. Ulkoministeriön ohjeistus määrittelee tasa-arvon valtavirtaistamisen tärkeänä osana do no harm -periaatetta.

Nothing about us without us -periaate on keskeinen vammaisoikeuksien kentällä. Se painottaa omaehtoisen osallistumisen ja omistajuuden keskeisyyttä hanketyössä, koska asiantuntijuus ja kontekstin ymmärrys on ihmisillä, joita hanke eniten koskee.

Lue lisää valtavirtaistamisen keskeisistä käsitteistä s. 23.

OECD:n kehitysapukomitea (DAC) on luonut tavan mitata ja seurata jäsenvaltioidensa tasa-arvoa tukevan hankerahoituksen määrää. *Gender Equality Policy Marker* arvioi hankkeet ja ohjelmat kolmitasoisella asteikolla sen mukaan, onko hankkeessa tasa-arvo:

- = jäänyt huomioimatta (arvosana 0);
- = yksi osatavoite (arvosana 1); tai
- = pääasiallinen tavoite (arvosana 2)

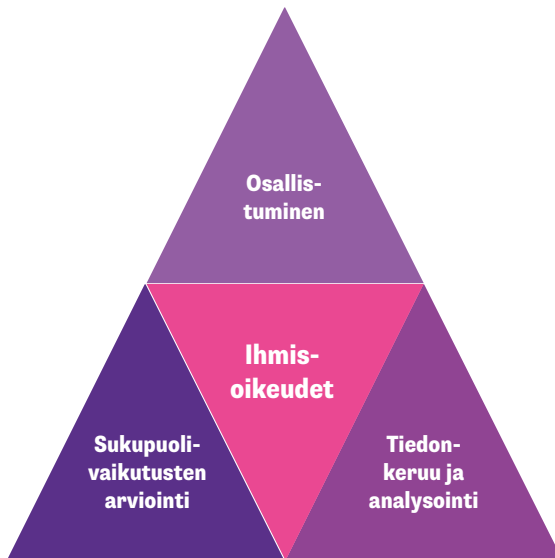
Sekä valtavirtaistaminen että niin sanotut tasa-arvohankkeet vaativat pitkälti samanlaiset toimet hankkeen suunnittelu-, toteutus- ja arviointivaiheissa (ks. taulukko). *Gender Equality Policy Marker* -kriteerejä kannattaa pitää mielessä kehitysyhteistyöhankeen suunnittelun aikana. Hankkeen, jossa tasa-arvo on valtavirtaistettu, tulisi saada arvosanaksi 1.

OECD DAC Gender Equality Policy Marker arviointikriteerit	Ei huomioitu (0)	Osa-tavoite (1)	Pää-tavoite (2)
Sukupuolivaikutusten arviointi tehty		x	x
Sukupuolivaikutusten arvioinnin perusteella on suunniteltu hanke, joka perustuu do no harm -lähestymistavalle		x	x
Hankkeella on vähintään yksi selkeästi sukupuolten väliseen tasa-arvoon tähtäävä tavoite ja siihen liittyen vähintään yksi sukupuolispesifi indikaattori		x	
Hankkeen päätavoite on edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa ja/tai naisten voimaantumista			x
Tieto ja indikaattorit on eritelty sukupuolen perusteella		x	x
Hankkeen sukupuolen tasa-arvoon liittyviä tuloksia seurataan ja niistä raportoidaan arviointivaiheessa		x	x

Gender Equality Policy Marker -arvosana 1 vaatii, että hanke on suunniteltu sukupuolivaikutusten arvioinnin perusteella ja siinä on selkeästi linjattuja toimia, jotka tähtäävät sukupuolten välisen tasa-arvon parantumiseen. Ei riitä, että hankkeeseen osallistuminen tai hankkeesta hyötyminen on tehty mahdolliseksi sekä naisille että miehille - tai tytöille ja pojille - vaan hankkeen on selkeästi toimitettava syrjivien normien ja rakenteiden purkamiseksi¹⁷.

Työkaluja tasa-arvon valtavirtaistamiseen

Ulkoministeriön ohjeistuksessa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden valtavirtaistaminen ja *do no harm* -periaate rakentuvat neljän keskeisen rakennuspalikan ympärille. Keskitymmekin tässä ohjeistuksessa näihin palikoihin, joita ovat: ihmisoikeusperustaisuus, osallistuminen, sukupuolivaikutusten arviointi sekä tiedonkeruu ja analysointi.

Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa

Ihmisoikeusperustainen lähestymistapa sisällyttää ihmisoikeusnormit ja -periaatteet kehityspoliittisiin linjauksiin ja ohjelmiin. Lähtökohtana ovat juridisesti sitovat ihmisoikeussopimukset, joissa määritellään oikeuksia ja velvollisuuksia.

Muutos kohti tasa-arvoista ja ihmisoikeuksia kunnioittavaa yhteiskuntaa vaatii puuttumista syrjinnän, epätasa-arvon ja marginalisaation perimmäisiin syihin. Kun tasa-arvon valtavirtaistaminen nähdään osana ihmisoikeusperustaista työtä, tulee selväksi, että käsittelemme kysymyksiä oikeusvaltion, poliittisen muutoksen ja demokratian keskiössä.

Ihmisoikeuksien tulee toimia hanketyön perustana, jotta uhat ihmisoikeuksille nähdään tarpeeksi ajoissa, eikä hanke itsessään pahenna kenenkään tilannetta. Suomen kehityspoliittisen toimintaohjelman mukaan ihmisoikeusperustaisen lähestymistavan tavoitteena on, että kaikki ihmiset tuntevat oikeutensa ja kykenevät toimimaan niiden puolesta. Viranomaisten tulee myös tuntea heitä koskevat ihmisoikeusvelvoitteet ja kyetä panemaan niitä toimeen. Suomi rahoittaa ainoastaan hankkeita, joissa ihmisoikeustilanne on arvioitu ja on laadittu suunnitelma sille, että hanke ei vahvista syrjiviä normeja, rakenteita tai käytäntöjä¹⁸. Erityisesti naisten, tyttöjen ja vammaisten ihmisoikeuksiin kohdistuvat riskit tulee arvioida ja niihin tulee valmistautua. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ovat myös usein hyvin haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä¹⁹. Kehitysyhteistyössä voidaan vahvistaa seksuaalivähemmistöjen osallistumista ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Toimijuus, tietoisuus ja vaikutusmahdollisuudet ovat ihmisoikeusperustaisen hankesuunnittelun ja toiminnan keskiössä. Yhdenvertaisuus ja yhtäläiset oikeudet ovat kaiken pohjana, budjetoinnista ja rekrytoinnista loppuarviointiin asti. Tietoa kerätään eritellysti naisten, miesten ja muunsukupuolisten ihmisoikeustilanteesta. Haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien kanssa toimiminen vaatii erityistä huomiota turvallisuuteen ja esimerkiksi anonymiteettiin tiedonkeruussa.

Esimerkkejä ihmisoikeuksia edistävästä toimista kehitysyhteistyöhankkeissa:

- = Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskoulutus hankkeen työntekijöille.
- = Kontekstianalyysi huomioi ihmisoikeustilanteen: Mitä oikeuksia ei toteuteta, miksi niitä ei toteuteta ja kenen vastuulla toteuttaminen on? Miten moniperustainen syrjintä vaikuttaa miesten, naisten ja muunsukupuolisten elämään?
- = Vaikuttamistyö ja käytännön toimet ihmisoikeuksien parantamiseksi: esimerkiksi kampanjoita tai muutosten ajamista käytäntöihin.
- = Kumppanijärjestöjen kapasiteetin vahvistaminen.
- = Paikallisen väestön oikeuksia puolustavien kansalaisjärjestöjen toiminnan tukeminen.
- = Eriarvoisuutta vähentävän lainsäädännön kehittäminen.

Ihmisoikeusperustainen hanketyö toteutetaan poikkeuksetta paikallisen kumppanin ja sidosryhmien kanssa yhteistyössä. Rahoittajan kohdalla on kuitenkin vaarana oman valtaposition vahvistaminen ja hanketyö, joka lähtee oman näkökulman pönkittämisestä. Asiantuntijuuden laajentaminen on osa intersekti-onaalista lähestymistapaa ja *do no harm* -periaatetta. Siksi on tärkeää kysyä, ovatko hankkeen tavoitteet ja tulokset linjassa niiden ongelmien kanssa, joita paikallisesti on nostettu esiin. Keskeinen rakennuspalikka ihmisoikeusperustaisessa ohjelmatyössä, kuten myös tasa-arvon valtavirtaistamisessa, on siis laaja ja merkityksellinen osallistuminen hankkeen kaikissa vaiheissa.

Osallistuminen

On olemassa paljon tutkimustietoa siitä, että kun erilaiset ihmiset ovat mukana päättämässä yhteisistä asioista, lopputulokset näyttävät kattavammilta kuin silloin, kun päätöksistä vastaavat vain eliittiä edustavat miehet. Useat tutkimukset osoittavat esimerkiksi sen, että naispoliitikot kohdistavat todennäköisemmin huomionsa asioihin, jotka vaikuttavat naisten elämään ja lisääntynyt huomio heijastuu usein suurempina investointeina esimerkiksi sosiaalipoliittikkaan ja koulutukseen²⁰.

Esimerkiksi Länsi-Bengalin ja Rajasthanin osavaltioissa Intiassa huomattiin, että kun naisille varattiin kolmannes kyläneuvostojen edustajanpaikoista, investoinnit naisten tarpeisiin liittyville infrastruktuurihankkeille (puhdas vesi ja Länsi-Bengalissa myös teiden rakennus) lisääntyivät²¹. Tämä ei tarkoita sitä, että naisilla on sanottavaa ainoastaan sosiaalipoliittisissa kysymyksissä, vaan että heidän elämäkokemuksensa, kokemusten kautta karttunut tieto ja omaksutut yhteiskunnalliset roolit vaikuttavat poliittisiin intresseihin ja päätöksentekoon. Yhteisöissä, joissa naiset ovat vastuussa veden kantamisesta, investoinneilla vesi-infrastruktuuriin voi olla mullistavia vaikutuksia naisten ja tyttöjen arkeen – ja miespäättäjät eivät välttämättä näe tai koe näitä investointeja yhtä tärkeiksi.

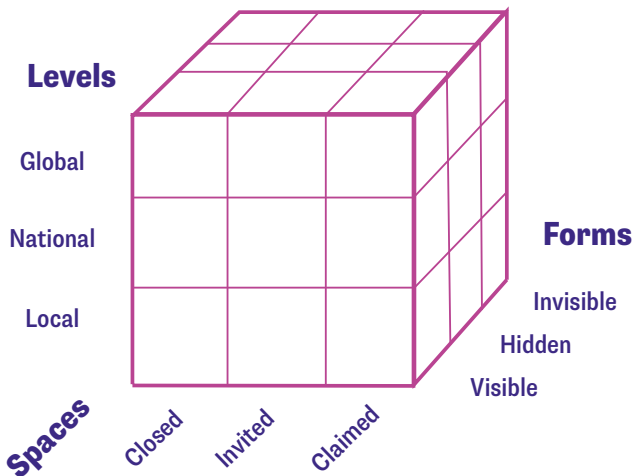
Konfliktien ratkaisua seuraavassa tutkimuksessa on todettu, että naisilla on myös tärkeä rooli rauhan ja turvallisuuden kysymyksistä päätettäessä. Rauhanprosessien analyysissa on huomattu, että kun naiset osallistuvat rauhanneuvotteluihin, sopimukseen pääseminen on todennäköisempää. Kun naiset ovat mukana, on myös 20 prosenttia todennäköisempää, että sopimus pitää vähintään kaksi vuotta ja 25 prosenttia todennäköisempää, että sopimus pitää vähintään 15 vuotta.²² Vaikka rauhanprosesseihin osallistuvat usein kansalaisyhteiskunnan verkostoissa vaikuttavat naiset, myös moninaisempi osallisuus on vauhuus: esimerkiksi Kolumbian rauhanprosessissa valtion ja *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC) -sissiryhmän välillä on mukana aktiivisesti sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä, ja he ovat onnistuneet tuomaan sopimukseen mukaan myös kohdennettuja toimia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien parantamiseksi²³.

Naisten osallistumisella on siis merkitystä päätöksiin ja politiikan sisältöihin. Naiset tuovat keskusteluihin oman kokemuksensa, tietopohjansa ja asiantuntijuutensa, joka haastaa mieheysolettamaa, eli ajatusta, että politiikka voidaan suunnitella “keskimääräisen” miehen tarpeisiin, ja siten se toimii universaalisti, “sukupuolineutraalisti”, kaikille yhtä hyvin. Hanketasolla periaate on hyvin pitkälti sama: osallistaminen on järkevää. Mitä laajemmin hankkeeseen osallistuu ihmisiä erilaisista taustoista, sitä paremmin voidaan ymmärtää ihmisten moninaiset tarpeet ja sitä vahvemmin ihmisoikeusperustainen ohjelmointi tulee todelliseksi.

Naisten ja vähemmistöjen asemaan vaikuttavaa työtä olisi tärkeää lähestyä *nothing about us without us* -periaatteella²⁴. Esimerkiksi hanketyössä ainoastaan suunnitteluvaiheessa kuuleminen ei riitä aitoon osallistamiseen. Usein esimerkiksi vammaisjärjestöjä kuullaan osana hanketyötä, mutta merkityksellinen osallistaminen tarkoittaa vammaistoimijoiden kanssa yhteistyössä tehtyä työtä hankkeen kaikissa vaiheissa. Asiantuntijuus on myös usein etuoikeus, jonka viitta asetellaan vain tietynlaisille kehoille tai kansalaisjärjestömaailmaan sopivalle järjestäytymiselle.

Intersektionaalinen lähestymistapa on tietoinen asiantuntijuuden vallasta ja merkityksellisestä osallistamisesta. Tämän suunnittelussa John Gaventan kehittämä vallan kuutio (*power cube*) on hyödyllinen työkalu. Vallan kuutio -metodissa²⁵ analysoidaan valtaa ja osallistumista kolmella akselilla, ja näin avataan vallan ja osallistumisen moninaisia muotoja. Kuutioanalyysi auttaa arvioimaan erilaisia osallistumisen tiloja ja tekemään päätöksen omaan hankkeeseen sopivasta strategiasta. Kuutiota voi käyttää analyysiin ja keskusteluihin järjestön sisällä tai kumppanijärjestöjen kanssa: kun puhutaan osallistumisesta, puhutaanko samasta asiasta?

Kuva: *The power cube*. Source: Gaventa (2006).

Kuutioanalyysissa kartoitetaan osallistumisen tilat, tasot ja vallan tyypit näissä tiloissa.

1. *Osallistumisen tilat:* Minkälaisessa tilassa osallistuminen tapahtuu? Onko se kaikille avoin vai vain jäsenille tai kutsuvieraille?
 - = *Suljetut tilat* ovat usein muodollisen päätöksenteon tiloja, joihin ei ulkopuolisilla ole asiaa. Sukupuoli, vammaisuus ja ikä voivat tehdä monesta näennäisesti (vammattomille miehille) avoimesta tilasta monelle naiselle, lapselle, nuorelle ja vammaiselle ihmiselle käytännössä suljetun.
 - = *Kutsutut tilat* ovat päätöksenteon tiloja, jotka on avattu laajemmalle osallistumiselle, esimerkiksi kansalaisjärjestöjen konsultaatiolle. Kutsutut tilat ovat avoimia vallanpitäjien ehdoilla ja usein kutsulista, esteettömyys, turvallisuustekijät, normit ja käytänteet määrittelevät todellisen avoimuuden tason.
 - = *Itse luodut tilat* ovat tiloja, jotka luodaan osallistumiseen ja vaikuttamiseen ilman vallanpitäjien kutsua tai suoraa sanktiota. Näitä voivat olla esimerkiksi mielenosoitukset, lakot, monenlainen epämuodollinen mobilisaatio sekä internetissä toimiva aktivismi. Itse luodut tilat voivat olla monille naisille, muunsukupuolisille ja muille vähemmistöille ainoita osallistumisen tiloja, mutta ne jäävät usein järjestötoimijoilta huomioidmatta tai ne nähdään kehitysyhteistyön ulkopuolisina alueina.

Osallistumisen tiloja suunnitellessa selvitä vastaus ainakin seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko tila turvallinen, fyysisesti saavutettavissa ja esteetön?
 2. Minkälaisia kulttuurisia tai sosiaalisia normeja liittyy tilaan ja siihen, kuka voi osallistua?
 3. Mihin päivän aikaan osallistuminen tapahtuu? Pääsevätkö kaikki esimerkiksi kotitöiltään paikalle?
 4. Lisääkö osallistuminen vain töiden määrää?
 5. Jos tulee osallistumaan, meneekö päivän työ ja toimeentulo sivu suun?
 6. Voiko osallistua lasten kanssa? Onko lastenhoito järjestetty tilaisuuden aikana?
2. *Osallistumisen tasot:* Minkä tason kysymyksistä puhutaan? Onko asiaa tarpeellista käsitellä lähialueen ihmisten kanssa vai tarvitaanko sille kansallista tai kansainvälistä huomiota? Kenen on mahdollista osallistua kansallisiin ja kansainvälisiin keskusteluihin? Kuka taas on paikallinen? Kuutiossa tasoja on kolme (paikallinen, kansallinen ja globaali) mutta niitä voi lisätä tai muuttaa oman hankkeen kontekstin perusteella. Monessa maassa "paikallisia" tasoja voi olla useita, kotitaloudesta, naapurustosta ja kylästä läiniin ja osavaltioon. Hankkeessa tasoja voivat olla myös hankkeen eri vaiheet suunnittelusta lopparviointiin.

3. *Vallan eri muodot:* Kun on tunnistettu osallistumisen eri tilat ja tasot, voidaan analysoida vallan eri muotoja näissä tiloissa.
- = *Näkyvä valta:* esimerkiksi poliitikoilla ja yritysjohtajilla on näkyvää valtaa, jota käytetään muodollisessa päätöksenteossa. Kansalaisyhteiskunnan osallistumisella voidaan vaikuttaa päätöksentekoon, esimerkiksi konsultaatioiden tai kampanjoiden avulla.
 - = *Piilotettu valta:* vaikka poliittisessa päätöksenteossa käytetään näkyvää valtaa, taustalla on aina vähemmän näkyvämpiä elementtejä. Esimerkiksi se, miten poliittinen asialista määritellään ja mitkä asiat pääsevät keskustelun aiheeksi, voi olla hyvinkin pienen porukan päätösvallassa yleisöltä piilossa.
 - = *Näkymätön valta:* piilotettua valtaakin vaikeammin nähtävissä ovat ne valtarakenteet, joiden kautta merkitykset ja normit määritellään. Kyseessä eivät ole enää yksittäisten vaikutusvaltaisten ihmisten toimet, vaan laajat yhteiskunnalliset prosessit, kuten sukupuolien normien määrittely, jotka vaikuttavat enemmän tai vähemmän kaikkiin meihin. Näkymätön valta voi myös vaikuttaa itsesensuurin kautta niin, että vain hierarkian huipulla olevat käyttävät puheenvuoroja tilaisuuksissa, vaikka niihin osallistuisikin nimellisesti ihmisiä erilaisista taustoista.

Kaikissa osallistumisen tiloissa vaikuttavat kaikki kolme vallan muotoa, jotka on hyvä tunnistaa, kun pohditaan, miten erilaiset osallistujat pystyvät parhaiten vaikuttamaan keskusteluun ja saamaan äänensä kuuluviin. Joskus esimerkiksi naisilla voi olla näkyvää valtaa, vaikkapa kunnanvaltuuston jäsenenä tai kansanedustajina, mutta heidän valta-asemaansa saattavat heikentää piilotetut ja näkymättömät vallan hierarkiat. Toisilla naisilla voi toisaalta olla hyvin vähän näkyvää valtaa, mutta he saattavat käyttää asemaansa esimerkiksi naisina tai äiteinä ja vaikuttaa vahvasti yhteiskunnalliseen keskusteluun tai päätöksentekoon. Hankkeeseen osallistumista suunniteltaessa on pohdittava, miten ihmiset, joilla on vähemmän näkyvää valtaa, voivat myös osallistua ja saavat mahdollisuuden puhua.

Sukupuolivaikutusten arviointi

Sukupuolivaikutusten arvioinnin avulla ihmisten moninaisuus tehdään näkyväksi, punnitaan hankkeen toimien vaikutuksia etukäteen sukupuolten tasa-arvon kannalta ja pohditaan, miten hanke palvelee parhaiten eri-ikäisiä ja erilaisia naisia, miehiä ja muunsukupuolisia. Jotta mieheysoloittama ei pääse määrittämään hankkeen tavoitteita ja toimintatapoja, sukupuolivaikutusten arviointi tulisi tehdä heti suunnittelun alkuvaiheessa. Näin sen tuloksilla voi olla todellista vaikutusta hankesuunnitelmaan ja talousarvioon. Arvioinnin ei tarvitse olla sen monimutkaisempaa kuin muukaan hankkeen suunnitteluun liittyvä tiedonkeruu ja analyysi.

Toimintaympäristön hyvä tuntemus on keskeistä kaikelle kehitysyhteistyölle, mutta erityisesti gendertyölle, koska niin paljon sukupuoleen liittyvistä rakenteista voi olla ulkopuoliselta piilossa. Sukupuolirakenteet tuntuvat usein niin itsestään selviltä, että niistä tulee näkymättömiä. Ulkopuoliselle voi olla myös vaikeaa ymmärtää toisen maan tai kulttuurin rakenteiden ja instituutioiden nyansseja. Jotta huomioidaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat ja vähemmistöjen oikeudet, tulee sukupuolten tasa-arvoa tarkastella aina kontekstisidonnaisena ja muuttavana: ihmiset elävät erilaisissa olosuhteissa ja heillä on erilaiset vaikutusmahdollisuudet sekä tarpeet. Kontekstin analyysi ja oman position analysoiminen auttavat huomaamaan valtasuhteita ja välttämään haitallisia stereotyyppioita. Esimerkiksi naiset eivät ole yhtenäinen ryhmä tai niin sanottu kansalaisyhteiskunnan ääni, eikä naisiin kohdistuva sorron kokemus ole univerversaali. Siksi on tärkeää analysoida sukupuolen merkitystä muiden intersektionaalisen analyysin tekijöiden kanssa.

Otetaan esimerkiksi koulutushanke, jonka sukupuolivaikutuksia halutaan arvioida. Hankkeen kohderyhmää voivat olla esimerkiksi opettajat ja muu koulujen henkilökunta, oppilaat, vanhemmat sekä muut paikallisen yhteisön jäsenet. Kaikissa näissä kohderyhmissä on miehiä ja naisia, tai poikia ja tyttöjä, todennäköisesti myös muunsukupuolisia. Sukupuolirakenteilla ja -normeilla on vaikutusta kohderyhmien elämään ja koulutusmahdollisuuksiin. Ryhmässä on myös eri ikäisiä ihmisiä (lapsia, nuoria ja aikuisia) sekä ihmisiä, joilla on eri koulutustaustat (esimerkiksi opettajat vs. vanhemmat), ihmisiä, jotka elävät vammaan tai sairauden kanssa ja heitä, jotka eivät. Sukupuolivaikutusten arviointi etsii tietoa kohderyhmän ominaisuuksista ja paikallisen kontekstin valtarakenteista, resurssien jakautumisesta sekä normeista, ja arvioi suunniteltujen toimien vaikutusta eri yksilöihin ja ihmisryhmiin. Käytettävissä olevan tiedon pohjalta selvitetään:

- = Miten hanke vaikuttaa sukupuolten tasapuoliseen edustukseen?
- = Miten ihmisille voidaan taata tasa-arvoiset mahdollisuuden hyötyä hankkeen saavutuksista?
- = Miten resurssit jakautuvat hankkeessa ja laajemmassa kontekstissa?
- = Onko joukossa erityisen haavoittuvassa asemassa olevia, jotka pitäisi ottaa erityisesti huomioon?

Kolme keskeistä osa-aluetta naisten ja tyttöjen elämässä jäävät usein huomiotta miehille rakennetussa maailmassa: naisten kehot, naisten hoivataakka ja sukupuolittunut väkivalta²⁶. Näistä on hyvä aloittaa, kun lähtee arvioimaan minkä tahansa hankkeen tai toimenpiteen mahdollisia sukupuolivaikutuksia.

Naisten kehot: Vaikka naisten kehot voidaan “perinteisesti” nähdä osaksi biologiasta sukupuolta, on selvä, että se miten ymmärrämme, arvostamme ja kerääm-

me tietoja ihmisten kehoista ja niiden suhteesta ympäristöön, on kulttuurisesti rakentunutta. Siten kaikissa hankkeissa tulisi pohtia, onko suunnitelmien ja toimien taustalla oletuksia, jotka asettavat miehisen kehon ihmisyyden mittariksi ja samalla saattavat naiset, tytöt, muunsukupuoliset epätasa-arvoiseen asemaan.

Edellä mainitun kouluhankkeen esimerkissä voisi arvioida sen, kuinka hyvin kouluissa huomioidaan tyttöjen ja poikien erilaiset kehot. Miten tyttöjen ja poikien kehoihin liittyvät normit ja asenteet vaikuttavat oppimissisältöihin ja tyttöjen ja poikien yhdenvertaiseen mahdollisuuteen osallistua opetukseen, esimerkiksi liikuntatunneille? Onko kuukautisiin liittyvät tarpeet huomioitu turvallisesti, myös vammaisille tytöille? Miten voidaan varmistaa, että tytöt pääsevät kouluun myös kuukautisten aikana?

Naisten hoivataakka: Kotitalouden hoito, lasten kasvatus ja muu palkaton työ on monissa yhteiskunnissa pääsääntöisesti tyttöjen ja naisten tehtävä. Kodin ulkopuolinen palkkatyö on perinteisesti ollut miesten tehtävä, mutta tänä päivänä tiedämme, että kun naiset osallistuvat kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön, tai yrittäjän työhön, he usein myös jatkavat hoivataakan kantamista kotona. Kolmas työmuoto on yhteisöllinen toiminta, kuten naapurustosta huolehtiminen, juhlien järjestäminen, yhteisen vastuun jakaminen, joka sekin on useimmiten palkatonta ja ainakin osittain naisten vastuulla.

Hoivataakan näkymättömyys julkisessa päätöksenteossa, tai kehitysyhteistyöhankkeen suunnittelussa, voi johtaa naisten ja tyttöjen epätasa-arvoisiin mahdollisuuksiin osallistua hankkeen aktiviteetteihin ja hyötyä sen tarjoamista mahdollisuuksista. Hankkeissa saatetaan myös olettaa, että naisten palkattomaan työpanokseen voidaan luottaa myös hankkeen toimeenpanossa.

Hypoteettisen kouluhankkeen kohdalla voisi pohtia, kuinka tyttöjen hoivataakka vaikuttaa heidän koulunkäyntimahdollisuuksiinsa: yhtäältä aikaan ja energiaan opiskella, toisaalta vanhempien halukkuuteen investoida tyttäriensä jatkuvaan koulutukseen. Entä kuinka pienten lasten äitien mahdollisuuksia jatkaa koulunkäyntiä voitaisiin edistää?

Sukupuolittunut väkivalta: Naisiin kohdistuva väkivalta on laajamittaista ja vaikuttaa tyttöjen ja naisten elämään monella tavalla. Sillä on sekä suoria fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia vaikutuksia yksittäisten tyttöjen ja naisten ja heidän lähipiirinsä elämässä, että epäsuoria vaikutuksia kaikkien naisten, ja kokonaisten yhteiskuntien, arjessa. Sukupuolittunut väkivalta ja se, miten se rajoittaa naisten ja tyttöjen elämää kaikilla elämän alueilla, jää usein tiedonkeruun, hanke-suunnittelun ja poliittisen päätöksenteon ulkopuolelle.

Hypoteettisessa kouluhankkeessa olisi tärkeää miettiä esimerkiksi sitä, miten koulutie tai koulun saniteettitilat voidaan suunnitella turvallisiksi, tai miten huomioida sukupuolittunut väkivalta opettajankoulutuksessa ja koulumateriaalissa. Asenteiden muutokseen voi vaikuttaa koulumateriaaleilla tai opettajien koulu-

tuksella aiheeseen, niin että onnistutaan rikkomaan haitallisia ajatusmalleja, kuten väkivallan hyväksymistä tai uhrin syyllistämistä.

Tiedon kerääminen, analysointi ja käyttö

Tasa-arvon valtavirtaistaminen vaatii tietoa toiminnan kontekstista sekä hankkeen omista toimista ja niiden vaikutuksista. Kaksi keskeistä työkalua ovat sukupuolen mukaan eritellyn tiedon kerääminen ja tasa-arvotavoitteisiin liittyvien indikaattorien laatiminen.

Tiedonkeruu kannattaa aloittaa käytettävissä olevien tietojen analysoinnilla, olivat ne sitten tilastoja, kirjallisia tietolähteitä tai asiantuntijalähteitä. Useita tilastoista puuttuu tieto sukupuolen moninaisuudesta ja tilanteista eri väestöryhmissä. Kansallisen tason tilastoista voi olla myös vaikeaa saada käsitystä tietyn alueen tai ihmisryhmän tilanteesta, mutta niistä voi silti lähteä liikkeelle. Tärkeää tietoa voi myös olla kerätty oman järjestön aikaisemmissa hankkeissa. Tarpeellista tietoa voi löytyä sekä virallisista loppuraporteista tai se voi olla niin sanottua hiljaista tietoa, johon pääsee parhaiten käsiksi jututtamalla kollegoita ja kumppaneita. Kysy (potentiaalisilta) kumppanijärjestöiltä, miten he arvioivat suunnitellun hankkeen sukupuolivaikutukset. Pyydä tiedot lähteistä, joihin heidän analyysinsä perustuu. Kuule heitä, joihin vaikutukset kohdistuvat.

Tietolähteitä sukupuolivaikutusten arviointiin

- = UN Development Programme's Gender Inequality Index: <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>
- = UN Women, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) -maaraportit: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>
- = World Bank Gender data portal: <https://www.worldbank.org/en/data/datatopics/gender>
- = OECD Gender Data Portal: <https://www.oecd.org/gender/data/>
- = Human Rights Watch -maaraportit: <https://www.hrw.org/world-report/2021>
- = EIGE: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>
- = Oxfamin julkaisema Gender & Development -lehti
- = Women, Peace and Security Index: <https://giwps.georgetown.edu/the-index/>
- = YK:n sukupuolten välisen tasa-arvon ja naisten voimaannuttamisen indikaattorit: <https://genderstats.un.org/>

Järjestön omassa ja kumppaneiden toiminnassa tulisi sisällyttää sukupuoli, ikä ja vammaisuus kaikkeen tiedonkeruuseen, esimerkiksi osallistujalomakkeisiin ja hankkeiden omiin tilastoihin.

Tietoa hankittaessa ja käsiteltäessä on erityisen tärkeä kiinnittää huomiota tiedon turvalliseen ja eettiseen keräämiseen, säilytykseen ja käyttöön. Tietojen antamisen tulee olla vapaaehtoista, anonymia ja osallistujien tulee tietää sen käytöstä. Erityisen tarkasti tulee pohtia sensitiivisiin aiheisiin liittyvän tiedon keruun eettisyyttä ja turvallisuutta. Kontekstista riippuen esimerkiksi sukupuolten moninaisuuteen tai väkivallan kokemukseen liittyvien tietojen keräämisessä tulee olla erityiset tuki- ja turvatoimenpiteet.

Hankkeen indikaattorien valinnassa ihmisoikeusperustainen lähestymistapa vaatii huomion keskittämistä rakenteellisiin syihin ongelmien takana, mukaan lukien oikeudelliset tai poliittiset muutokset. Näitä voidaan kartoittaa tekemällä lähtötasokartoitus. Toimivat indikaattorit voivat olla hyvin kontekstispesifisiä, ja usein niitä pitää testata ennen kuin toimiva indikaattori löytyy.

Tiedon keräämisessä on oltava tietoinen valtasuhteista, esimerkiksi järjestöjen sisällä ja niiden välillä. Valtaa käytetään muun muassa silloin, kun päätetään, minkälaista tietoa kerätään, mitä kysymyksiä kysytään ja mitkä tietolähteet koetaan luotettavina. Tai mitkä ajatukset ja oletukset koetaan itsestäänselvyksinä ja mitkä puolestaan vaativat dataa ja evidenssiä tuekseen ennen kuin ne voidaan ottaa tosissaan. Asiantuntijuus on myös etuoikeus, jonka ulkopuolelle naiset ovat perinteisesti kaikissa yhteiskunnissa jääneet. Ilman naisten osaamista ja tietoa on kuitenkin mahdotonta merkityksellisellä tavalla edistää tasa-arvon tavoitteita. Avoin mieli sen suhteen, minkälainen tieto on hankkeelle tärkeää tai hyödyllistä, voi auttaa löytämään uudenlaisia tiedonlähteitä ja mahdollisuuksia hankkeelle.

Etsi vastaukset ainakin seuraaviin kysymyksiin, kun suunnittelet tiedon keruuta, säilytystä ja analysointia:

- = Minkälaista tietoa hankkeen eri sidosryhmillä on? Minkälaista asiantuntijuutta kullakin on?
- = Riittääkö olemassa oleva data? Mitä tietoa tulisi kerätä hankkeen edetessä?
- = Miten tiedon antaminen ja/tai kerääminen resurssoidaan? Miten tiedonantajien tai kerääjien aika ja asiantuntijuus korvataan?
- = Miten taataan luottamuksellisuus ja yksityisyys tiedon keruussa?
- = Mikä on hankkeen (vähintään yksi) sukupuolten tasa-arvoon liittyvä indikaattori?

Muistilista: Tasa-arvon valtavirtaistaminen hankkeen eri vaiheissa

Muistimme ko hanketta suunnitellessa?

- = Olemme tutustuneet kohdemaan ihmisoikeuksiin liittyvään lainsäädäntöön ja nykyiseen tilanteeseen.
- = Suosimme taustatutkimuksessa kohdemaan paikallista asiantuntemusta ja maksamme ihmisille heidän ajastaan hankkeemme suunnittelun parissa.
- = Meillä on tietoa ja ymmärrystä hankkeen kohdemaan/yhteisön sukupuolirooleista, -rakenteista ja -normeista.
- = Olemme eritelleet taustatiedon sukupuolen ja muiden mahdollisten keskeisten tekijöiden, kuten ikä ja vammaisuus, mukaan.
- = Olemme tehneet sukupuolivaikutusten arvioinnin ja pohtineet hankkeen tavoitteita ja toimia sen pohjalta.
- = Olemme kartoittaneet, kenen asemaa muutos sukupuolirakenteissa uhkaa ja keiden asenteiden muutos olisi tavoiteltavaa.
- = Olemme pohtineet, miten varmistamme, että hankkeemme ei vahvista syrjiviä rakenteita tai normeja.
- = Hanketta ovat suunnitelleet sekä naiset että miehet, niin oman järjestömme piirissä kuin kumppanijärjestömme ja hyödynsaajaryhmien puolesta.
- = Eri ryhmillä on ollut mahdollisuus ilmaista itseään. Olemme pohtineet, miten varmistetaan se, etteivät heikoimmassa asemassa olevat jää hankkeen ulkopuolelle.

- = Hankkeeseen on suunniteltu tasa-arvoa edistäviä toimia, ja näille on varattu aikaa toimintasuunnitelmassa, budjetoitu varoja ja osoitettu vastuuhenkilöt.
- = Hankkeen tuloksille on laadittu tasa-arvon edistämiseen liittyvä(t) indikaattori(t).
- = Olemme selvittäneet, mistä indikaattoreista on mahdollista kerätä sukupuolen, iän ja vammaisuuden perusteella eriteltyä tietoa, ja mitä toimia tarvitaan tämän tiedon keräämiseksi.
- = Olemme kartoittaneet kumppanijärjestömme osaamista ja asiantuntijuutta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksissä.
- = Olemme verkostoituneet kohdemaassa toimivien järjestöjen kanssa, jotka edustavat naisia, vammaisia, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä eri-ikäisiä ja -taustaisia ihmisiä.

Muistimmeko hankkeen toteuttamisessa ja seurannassa?

- = Hankkeen tavoitteet edistävät tasa-arvoa tai eivät ainakaan lisää miesten ja naisten välistä eriarvoisuutta.
- = Hankkeen toimintoihin osallistuvat sekä naiset että miehet (ja muut erityisryhmät).
- = Järjestämme tarpeen mukaan myös erityisiä toimintoja naisille tai miehille, tytöille tai pojille.
- = Jos huomaamme, että jokin ryhmä ei osallistu tai saa ääntään kuuluville, pyrimme korjaamaan tilanteen.
- = Käymme tasa-arvoon liittyvää keskustelua niin kumppanijärjestömme kuin maan eri toimijoiden (valtionhallinto, muut järjestöt jne.) kanssa.
- = Hankeraporteissa tieto on eritelty sukupuolen ja muun mahdollisesti tärkeän tiedon (esim. ikä ja vammaisuus) mukaan.
- = Hankkeen kohderyhmien moninaisuus näkyy hankkeen johdossa ja päätöksenteossa.
- = Hankkeeseen palkatut naiset ja miehet saavat samasta työstä samansuuruisen palkan ja muut edut, heillä on yhtäläiset mahdollisuudet osallistua päätöksentekoon ja edetä työssään.
- = Hankkeen, oman järjestön ja kumppanijärjestön johto ja päätöksenteko edistävät tasa-arvoa

- = Huomioimme hankkeen toimissa sukupuolivähemmistöt ja muut marginalisoidut ryhmät, erityisesti yhdenvertaiset ja turvalliset tavat osallistua,
- = Huomioimme hankkeen toimissa esteettömyyden ja saavutettavuuden.
- = Huomioimme hankkeen toimissa seksuaalisen häirinnän ja väkivallan ehkäisyyn, muun muassa kouluttamalla (myös itseämme) ja mahdollistamalla turvallisen raportoimisen.
- = Analysoimme, missä tilanteissa ja milloin eri sidosryhmät kohtaavat riskejä, ja mitkä hankkeen toiminnot voivat lisätä/aiheuttaa riskejä.
- = Emme käytä stereotyyppisiä, sensaatiohakuksia tai syrjiviä kuvia tai muita sisältöjä viestinnässämme.

Muistimme ko hankkeen evaluoinnissa?

- = Toimeksiannossa on määritelty sukupuolivaikutusten ja tasa-arvon valtavirtaistamisen arviointi.
- = Evaluoijalla/evaluoijilla on paikallisen kulttuurin tuntemusta ja intersektionaalista tasa-arvo-osaamista.
- = Evaluoijille toimitettu materiaali on eritelty sukupuolen mukaan.
- = Evaluoinnin haastatteluihin osallistetaan eri sukupuolia erilaisista taustoista.
- = Hankeemme on edistänyt naisten osallistumista ja tasa-arvoa.
- = Jaamme mielellämme kokemuksia.
- = Olemme oppineet virheistämme, ja otamme ne huomioon muussa yhteistyössämme.

Gendertyön keskeiset käsitteet

Intersektionaalisuus

Ihmisen identiteetti ja asema yhteiskunnassa koostuu useista eri tekijöistä, jotka ovat yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti rakentuneita, kuten kansallisuus, luokka tai seksuaalisuus. Tätä muidenkin erojen kuin sukupuolen huomioimista kutsutaan intersektionaalisuudeksi eli erojen risteytyneisyydeksi. Se tarkoittaa sitä, että henkilö tulee syrjityksi eri perusteilla samanaikaisesti. Etuoikeudet ja syrjintä syntyvät ja toteutuvat monella eri tasolla: ne vaikuttavat identiteettien muodostumiseen, yksilön ja ryhmien välisiin valtasuhteisiin ja normeihin sekä instituutioihin. Suomen kansallinen tasa-arvo-ohjelma painottaa vahvasti intersektionaalista näkökulmaa²⁷

Sukupuoli

Sukupuolen välinen tasa-arvo on ihmisoikeus ja perusoikeus. Vaikka jotkut naisia koskevat ongelmat, kuten äitiyskuolemat, ovat vähentyneet, on monien naisten ja tyttöjen asema yhä heikko, ja he kohtaavat perustarpeisiin ja -oikeuksiin liittyviä rajoituksia miehiä ja poikia useammin. Naiset ja tytöt jäävät yhä myöskin usein huomiotta, esimerkiksi suurin osa kansainvälisistä sopimuksista on edelleen sukupuoli- ja ikäneutraaleja, ja ne saattavat siksi olla sokeita naisten, tyttöjen ja sukupuolivähemmistöjen tilanteella ja tarpeille.

Sukupuolella tarkoitetaan tapoja ja oletuksia, jotka määrittävät tapojamme olla miehiä, naisia, tyttöjä, poikia, muunsukupuolisia, sukupuolettomia ja trans- tai intersukupuolisia ihmisiä. Sukupuoliroolien, -oletusten ja -identiteetin ymmärtäminen ja huomioiminen auttaa hahmottamaan tasa-arvon, syrjinnän, ja etuoikeuksien jakautumista ja toteutumista.

Vammaisuus

Suomen kehityspolitiikan läpileikkaavissa tavoitteissa vammaisten oikeudet syrjimättömyyskysymyksenä ovat keskeisessä asemassa, ja ulkoministeriö vaatiikin vammaisinkluusiota osaksi kehityshankkeita²⁸. Vammaisinkluusiossa yhteiskunta ja sen esteellisyys ovat keskiössä, sillä syy vammaisten, kuten muidenkin vähemmistöjen marginalisoituun asemaan on systemaattinen syrjintä: esteellisyys syntyy siis ympäristön ja vamman välisessä epäsuhdasta. Vammaisuutta ja esteellisyyttä on monenlaista, ja siksi esimerkiksi sekä fyysisen liikkuamisen esteettömyys että selkokielisyydet ovat osa vammaisinkluusiota.

Vammaisiin kohdistuva syrjintä ei ole marginaalinen kysymys, sillä vammaisia on maailmanlaajuisesti noin miljardi²⁹. Aseellisissa konflikteissa ja muissa kriiseissä ihmisiä vammautuu erityisen paljon, ja silloin vammaisille ihmisille tarjotut palvelut ovat usein vaikeasti saatavilla. Vammaiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä, sillä 15 prosenttia kaikista ihmisistä ja 20 prosenttia kaikkein köyhimmistä on vammaisia³⁰.

Vammaisuus ja sen vaikutukset ovat risteävästi rakentuvia ja vaikuttavia: Naiset kokevat miehiä useammin vammaisuutta, ja vanhemmat ihmiset nuoria useammin. Vammaiset naiset kokevat väkivaltaa moninkertaisesti, ja heidät saatetaan sulkea lisääntymis- ja seksuaaliterveyden palveluiden ulkopuolelle. Pakkoabortit ja -sterilisaatiot ovat räikeimpiä esimerkkejä vammaisten naisten oikeuksien rikkomisesta. Vammaiset ihmiset kohtaavat esteellisyyttä monilla elämän ja yhteiskunnan alueilla, kuten terveydenhoidossa, koulutuksessa ja työmarkkinoilla. Vammaisten oikeuksien toteutumista hidastavat myös haitalliset asenteet, kuten pelko ja häpeä. Tämä vaikuttaa osallistumiseen kaikessa: esimerkiksi asenteista johtuva luku- ja kirjoitustaidottomuus johtaa epätasa-arvoon työelämässä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa³¹.

Vammaisinklusiio tarkoittaa vammaisten osallisuuden ja oikeuksien huomioimista ja tuomista mukaan hankkeeseen. Vammaiset henkilöt kohtaavat monia esteitä, ja niiden poistaminen on keskeistä vammaisten oikeuksien ja osallisuuden varmistamisessa. Vammaisinklusiota ei tule nähdä vain erityisryhmien palveluna, sillä inklusiio palvelee kaikkia yhteisön jäseniä. Esimerkiksi saavutettavat pesutilat ovat tärkeitä myös iäkkäille henkilöille ja pienten lasten kanssa kulkeville. Saavutettavuus ja esteellisyys ovat yhteiskunnan määrittämiä, ja ne joko mahdollistavat tai syrjäyttävät. Vammaisuus ei myöskään ole kaikenkattava identiteetti tai lokero: vammaisilla ihmisillä on tarve ja oikeus myös samoihin palveluihin ja oikeuksiin kuin muillakin ihmisillä. Esimerkiksi vammaisilla naisilla on oikeus saada seksuaali- ja lisääntymisterveyden palveluita, tietoa ja oikeuksia muiden tavoin³².

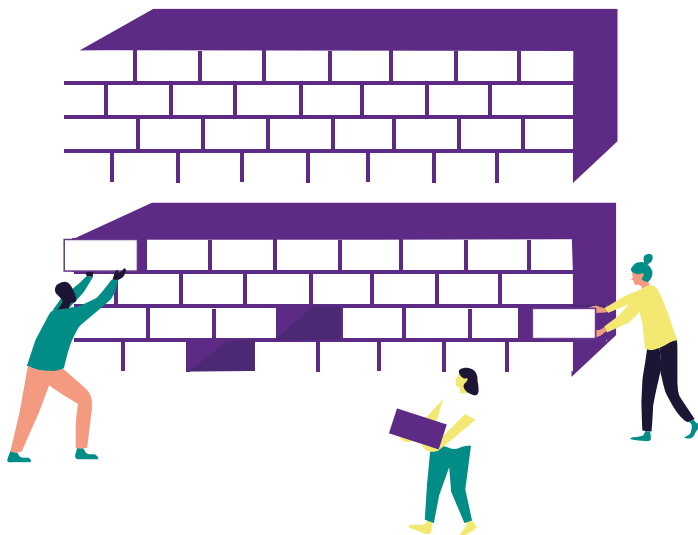
Ikä intersektionaalisenä kysymyksenä

Ikä on osa yksilön identiteettiä sekä yksilönä että yhteisön jäsenenä. Kehitysyhteistyössä erityisryhmiä, joita ikään perustuva syrjintä erityisesti koskee, ovat lapset ja nuoret sekä ikääntyneet. Ympäröivän yhteiskunnan ja perheen tilanne määrittää lasten oikeuksien toteutumisen mahdollisuuksia, esimerkiksi perheen köyhyys ja konfliktialueella eläminen kasvattivat eteläsudanilaisten tyttöjen lapsiavioliittojen määrää, aikaisia raskauksia ja koulupudokkuutta³³.

Nuorisotutkimus osoittaa, että nuorilla ihmisillä on iso merkitys yhteiskunnallisen muutoksen tekijöinä, mutta mahdollisuudet osallistua määrittävät etuoikeuksien kautta³⁴. Yhteiskunnallinen osallisuus, mahdollisuus koulutukseen ja työttömyyden riski määrittävät myös nuorten mahdollisuuksia saavuttaa ”aikuisuuden” virstanpylväitä. Esimerkiksi avioitumisen ja perheen perustamisen mahdollisuus voivat olla tärkeitä aikuisuuden askeleita, joita työttömyys ja köyhyys estävät.

Rakenteelliset tekijät ja yhteisön normit määrittävät koko elämänkaaren, myös ikääntymisen vaikutuksia yksilölle. Esimerkiksi vanhemmat naiset kohtaavat ikäisiään miehiä enemmän köyhyyttä, ja suurin riski köyhyyteen onkin naimattomilla naisilla³⁵. Usein myös leskeys johtaa haavoittuvampaan asemaan. Vanhempien naisten merkitystä yhteiskunnassa ei huomata myöskään perheiden toimeentulon ja hoivan kysymyksissä: vanhempien naisten palkaton hoivatyö, ennen kaikkea lastenhoito, mahdollistaa nuorempien naisten työnteon, ja on siten tärkeä osa yhteisöä ja toimeentuloa.

Ikääntyminen kasvattaa myös vammaisuuden ja kroonisten terveysongelmien riskiä, ja ikäsyrjintä voi johtaa esimerkiksi työttömyyteen tai köyhyyteen. Ikääntyneiden kohdalla myös data on syrjivää: esimerkiksi laaja, yli 90 maata sisältävä *The Democratic and Health Surveys (DHS)*³⁶ joka keskittyy noin kolmenkymmenen kestäväen kehityksen tavoitteen seurantaan, kerää tasa-arvotavoitteiden osalta tietoa tyypillisesti vain 50 ikävuoteen asti. Maailman naisista noin 25 prosenttia on yli 50-vuotiaita, ja globaalin ikääntymisen seurauksena määrä kasvaa jatkuvasti. Vanhempien naisten ohittaminen on siis mittava ongelma.

Lähteet

- 1 Caroline Criado Perez kirjoittaa "miesten läpikotaisin hallitsemasta kulttuurista" jonka seurausta on, että "miesten kokemuksesta, miesten perspektiivistä on tullut yleispätevä, kun taas naisten kokemusta pidetään marginaalijuttuna, vaikka he ovat sentään puolet maailman väestöstä". Tämä on ns. "mieheyslettama" (Criado Perez 2020: 28)
- 2 STTK (2014) *Opas sukupuolivaikutusten arviointiin*
- 3 Kuva: Greaves, L., Poole, N., Brabete, A.C., Hemsing, N., Stinson, J & L. Wolfson. (2020). Integrating Sex and Gender Informed Evidence into Your Practices: Ten Key Questions on Sex, Gender & Substance Use. Centre of Excellence for Women's Health: Vancouver, British Columbia, Canada.
- 4 Laiho, Anne. 2013. 'Sukupuolten tasa-arvo koulutuspoliittisena tavoitteena ja käsitteenä: erityistarkastelussa 2000-luvun politiikkadokumentit', *Kasvatus & Aika*, 7,4: 27-44.
- 5 Suomessa naiset kohtaavat lähisuuhdeväkivaltaa EU-maista toiseksi eniten. Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020-2023, s. 35.
- 6 Suomi on myös nykyisin ainoa Pohjoismaa, joka vaatii sukupuoltaan korjaavalta hedelmättömyyttä.
- 7 Maahanmuuttajanaisten riski joutua raiskauksen uhriksi oli lähes kaksinkertainen verrattuna kantaväestön naisiin. Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020-2023, s. 36.
- 8 Julistus luettavissa kokonaisuudessaan:
<https://ihmisoikeusliitto.fi/ihmisoikeudet/ihmisoikeuksien-julistus/>
- 9 Sopimus ja Suomen maaraportit luettavissa:
https://um.fi/yyk-n-voimassa-olevat-ihmisoikeussopimukset/-/asset_publisher/vcCt60yvIDdt/content/kaikkinaisen-naisten-syrjinnan-poistamista-koskeva-yleissopimus-1979-
- 10 Luettavissa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163171>
- 11 Ulkoministeriön kehityspolitiikan läpileikkaavien tavoitteiden ohjeistus luettavissa:
https://um.fi/publications/-/asset_publisher/TVOLgBmLyZvu/content/kehitys-politiikan-l-c3-a4pileikkaavien-tavoitteiden-ohjeistus
- 12 Esimerkkejä viimeaikaisista kamppailuista Suomen kontekstissa ovat mm. translain uudistuksen ja perhevapaiden uudistuksen ympärillä käydyt keskustelut. Anti-gender-liikkeen poliittista globaalista vaikutusvallasta kertoo esimerkiksi Trumpin Gag-laki ja Unkarin anti-gender -lait. Myös YK:n jäsenmaiden keskuudessa on noussut vastustusta naisten oikeuksia ja sukupuolten välistä tasa-arvoa edistävää politiikkaa vastaan. Ilena and Irem Ebetürk. 'The personal is global political: The antifeminist backlash in the United Nations', *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 22, Iss. 4 (2020): 702-714.
- 13 Ulkoministeriö: Guideline for the Cross-Cutting Objectives in the Finnish Development Policy and Cooperation.
- 14 Vastapuu, Leena. (2020). Tasa-arvon edistäminen ulkopolitiikassa, ml. kansainvälinen ilmastopolitiikka. Plan International Suomi. Vastapuu tekee myös huomion, että Suomen ulkosuhteissa tasa-arvoa ei ole riittävästi määritelty.
- 15 Crenshaw, Kimberlé. (1989). 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist

- Critique of Antidiscrimination Doctrine', *Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum 1989, 139-167.
- 16 Do no harm -periaatteesta lisää CDA:n kattavassa ohjekirjassa: <https://www.cdacollaborative.org/publication/from-principle-to-practice-a-users-guide-to-do-no-harm/>
- 17 OECD DAC Network on Gender Equality (2016) *Handbook on the OECD DAC Gender Equality Policy Marker*, Pariisi: OECD.
- 18 Ulkoministeriö. (2015). *Human Rights Based Approach in Finland's Development Cooperation*, Guidance Note 2015.
- 19 Lisää seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöistä kehitysyhteistyössä: <https://www.stonewall.org.uk/system/files/sdg-guide.pdf>
- 20 Criado Perez, Caroline (2019) *Näkymättömät naiset: Näin tilastot paljastavat miten maailma on suunniteltu miehille*, Helsinki: WSOY.
- 21 Chattopadhyay, Raghavendra & Esthrer Duflo. (2004). 'Women as Policy Makers: Evidence from a Randomized Policy Experiment in India', *Econometrica* 72(5): 1409-1443. <https://economics.mit.edu/files/792>
- 22 Castillejo, Clare. (2016). "Women political leaders and peacebuilding", Norwegian Peacebuilding Resource Centre; Maria O'Reilly, Andrea Ó Súilleabháin & Thania Paffenholz. (2015). 'Reimagining Peacemaking: Women's Roles in Peace Processes', *International Peace Institute*, New York.
- 23 Conciliation Resources. (2018). Inclusion of gender and sexual minorities in peacebuilding. Report.
- 24 Käsite tulee vammaisoikeuksien kentältä, lisää vammaisoikeuksista: <https://gsdrc.org/topic-guides/disability-inclusion/background/disability-rights-movement/>
- 25 Gaventa, John. (2006). 'Finding the Spaces for Change: A Power Analysis', *IDS Bulletin* 37(6): 23-33.
- 26 Criado Perez, Caroline. (2019). *Näkymättömät naiset: Näin tilastot paljastavat miten maailma on suunniteltu miehille*, Helsinki: WSOY.
- 27 "Tasa-arvo-ohjelma korostaa intersektionaalisuutta eli tarkastelutapaa, jossa monien tekijöiden, sukupuolen ohella, esimerkiksi sosioekonomisen taustan, asuinpaikan, alkuperän, perhetaustan, koulutuksen, iän, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisuun katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön asemoitumiseen yhteiskunnassa." Sosiaali- ja terveysministeriö. (2020). Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020-2023, s.12.
- 28 Suomi on allekirjoittanut vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen (UN, General Assembly Resolution 61/106).
- 29 WHO. (2021). Disability and health. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- 30 WHO. (2011). World report on disability. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>
- 31 WHO. Strengthening the collection of data on disability. <https://www.who.int/activities/collection-of-data-on-disability>
- 32 Vammaisinklusion askeleet hanketyössä: WG Short Set on Functioning (WG-SS) - hyvä kysymyspatteristo: <https://www.washingtongroup-disability.com/question-sets/wg-short-set-on-functioning-wg-ss/>
- 33 Buchanan, Elysia. (2019). 'Born to be married': addressing child, early and forced marriage in Nyal, South Sudan. Oxfam International. <https://www.oxfam.org/en/research/born-be-married-addressing-child-early-and-forced-marriage-nyal-south-sudan>
- 34 Ståle Angen Rye & Silje Vold. (2019). 'International development aid and young people's participation in societal development of the global south', *Children's Geographies*, 17:3, 321-333.
- 35 Ian Burn, Patrick Button, Theodore F Figinski, Joanne Song McLaughlin (2020) 'Why Retirement, Social Security, and Age Discrimination Policies Need to Consider the Intersectional Experiences of Older Women', *Public Policy & Aging Report*, 30:3, 101-106.
- 36 The Demographic and Health Surveys (DHS) Program: <https://dhsprogram.com/>

fingo

*Jotta maailma
olisi reilumpi, ihan
kaikille*